

Олеся ЛЮБАШЕНКО

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри методики викладання
української та іноземних мов і літератур
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ)
alessialiubashenko@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: СПРОМОЖНІСТЬ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Рух штучного інтелекту (ШІ) по магістралях і манівцях людського життя сьогодні можна було б назвати тріумфальним, якби ігнорувати його стрімкість і той обсяг супутніх проблем наукового, етичного, світоглядного характеру, який людство не встигає розв'язати вчасно. З одним доведеться погодитися: ні заборонити, ні заперечити ШІ ніхто не в змозі. А ще зважаймо, що проблеми ці не мають кордонів; вони однаково важливі на всіх континентах, в усіх галузях знань, дотичні до представників різних осередків, соціальних прошарків, різновидів професійної діяльності. Очевидно, що й розв'язання цих проблем повинно бути командною справою.

Активність спільноти освітян України в прагненні долучитися до світових ШІ-дискусій заслуговує на схвалення навіть у важкий час війни, яку РФ розв'язала проти України. І поки жодна країна світу сьогодні не може похвалитися достеменним результатом стандартизації вимог до ШІ в освіті й науці, тим часом неможливо зупинити введення ШІ-освіти до програм загальноосвітніх шкіл, використання інтелектуальних навчальних систем (ІНС) дітьми з наймолодшого віку, дорослими у безперервному навчанні, студентами, які опановують фах в університетах та академіях. Чому тоді на панелі як конференцій, організованих такими спільнотами, як Міжнародне товариство штучного інтелекту в освіті (AIED), Світовий форум з навчання та технологій (LTWF), помітно, що видатні вчені, розмірковуючи, іноді завмирають у помірній безпорадності перед масштабом викликів, що виринають у процесі вдосконалення ШІ-технологій?

Інтелектуальні навчальні системи – це один із найпоширеніших способів використання штучного інтелекту в освіті. Це програми, які допомагають студентам крок за кроком оволодівати предметними компетентностями [1]. Ці системи працюють на основі знань експертів про сам предмет і про те, як краще навчати. Вони

враховують помилки студентів та їхні успіхи, щоб визначити найбільш ефективний шлях використання завдань і навчальних матеріалів до них. Коли студент виконує завдання, система автоматично підлаштовує рівень складності і за потреби підказує, пояснює, коментує, виправляє помилки. Це створено для того, щоб студентам було зручно й легко розширювати інформаційні горизонти. Здавалося б, ІНС має лише переваги для вчителів, викладачів, учнів і студентів. Проте, як слушно ставить питання Роуз Лакін: чи не позбавляє ІІІ-навчання чогось більш коштовного і чи правильно ми поціновуємо, що є коштовним у процесі навчання [2]? Наприклад, це задоволення від пізнання.

Один з найбільших наборів ІНС присвячено саме навчанню мов і перебуває у фокусі лінгводидактики. Нові додатки на ґрунті концепції залучення ІІІ до вивчення мов, спрямовані на розв'язання як традиційних, так і нових проблем, постійно досліджуються та впроваджуються. Те, що вчора було проектом, сьогодні вже вдосконалюється, а завтра породжує наступну версію. Тому зразки програм, таких як Duolingo, Rosetta Stone, LingQ, Mondly, TellMeMore, Busuu, Memrise, ELSASpeak, Babbel, зручно групувати за напрямками або моделями [3]. *Модель домену* втілено в Duolingo, де граматичні правила, лексичні одиниці та мовні конструкції, знання предметної галузі, структуру уроків і вправ організовано за чіткою ієрархією та рівнями. Прикладом реалізації *моделі педагогіки* в ІНС є Busuu. Ця система інтегрує педагогічні підходи, орієнтуючись на індивідуалізацію навчання та формувальне оцінювання, пропонує зворотний зв'язок в реальному часі та адаптує завдання до рівня знань і вмінь студента/тки, що відповідає принципу зони найближчого розвитку Лева Виготського. *Модель учня* демонструє ІНС Babbel, яка аналізує прогрес студентів, враховує інформацію про їхні помилки, емоційні стани під час використання системи, а також матеріали, які викликали труднощі.

Яким видасться тоді майбутнє вчителя/викладача мови, якщо ІНС безперервно і бездоганно прогресує? Більшість освітніх програм українських університетів відповідають на це питання тим, що пропонують вищу освіту для вчителя-дослідника. Отже, це створює ще одну низку викликів, що пов'язані з адаптуванням ІІІ до наукового пошуку в лінгводидактиці й переосмисленням методів дослідження гуманітарних наук із використанням потенціалу ІІІ, а також із забезпеченням прозорості та доказовості цих досліджень [4]. Іншим словом, магістерське чи докторське дослідження в галузі навчання мов так само має перспективу залучення ІНС, незважаючи на безліч протестів, пов'язаних

із дотриманням правил академічної доброчесності й наукової етики. Серед ІНС, якими повинні користуватися вчителі-дослідники, можна назвати зокрема: Socrative – для створення тестів, анкет і опитувань, аналізу процесів формування мовних умінь і навичок учнів; Moodle – для апробації навчальних технологій, курсів і відстеження успішності студентів; Blackboard або Canvas, які можна використати для використання інноваційних методів і прийомів навчання, що відповідають різним рівням мовних компетенцій; Grammarly або LanguageTool – для автоматизованого аналізу текстів, дослідження помилок, варіантів граматичних конструкцій і лексичних одиниць у контексті навчання.

Однак, безперечно, найбільшу тривогу академічних кіл викликає використання в наукових дослідженнях GPT-чату. Занепокоєння слушні, але чи спонукають вони заборонити цей інструмент у дослідницькій діяльності? Чого досягне такою заборорою освіта? Галузь лінгводидактики у прагненні відповісти на ці запитання продукує роздуми і сумніви. Насправді ми не знаємо, які вміння, які програмні результати (ПРН), якими так захопилися українські університети сьогодні, потрібні будуть зокрема вчителю-філологу за 10 років. Чи необхідно буде йому/їй читати оригінальні тексти, зважаючи, що ІІІ може аналізувати текст замість викладача? Чи потрібно буде учням довго вивчати іншу мову, якщо ІІІ замість них відповість співрозмовникам у реальному часі будь-якою мовою? Можливо, доступність GPT-чату повинна передусім стимулювати викладачів та науковців змінювати завдання, вимоги до наукових праць, пристосовувати тести, іспити, правила захисту дисертацій до концепції ІІІ в освіті?

В Асоціації бізнес-комунікації (АВС) за нашої участі нещодавно було здійснено експериментальну спробу з'ясувати, чи можливо цілковито виконати магістерське дослідження у GPT-чаті. Виявилось, що якщо таку працю оцінюють експерти, то це неможливо. Експерти одразу виявляли, що дані з інтернету, залучені ІІІ у чаті GPT, містили: фейкові джерела, очевидно придумані і вставлені якимось автором у список літератури; неправильні прізвища науковців; неграмотно використані дослідницькі методи; некоректне застосування методології у вибірках; невідповідні меті дослідження припущення і дизайн експерименту. Усі ці недоліки одразу помічали фахівці, проте GPT-чат послідовно розвивав контрадикцію і зупинявся лише тоді, коли йому вказували на її наявність. Отже, для дослідників у галузі лінгводидактики сьогодні варто позначити, де їм варто розраховувати на спроможність ІНС

та GPT-чату, а де важливо покладатися на власну наукову творчість, поради консультантів, самостійний аналіз джерел.

У науковій праці з лінгводидактики ШІ прислужиться, якщо потрібно: видобути інформацію з кількох текстів і порівняти її; перекласти іншомовні джерела, описати стилістично грамотно результати статистичного обрахунку; аналізувати базу даних за дослідницьким критерієм, формувати вибірку на основі залучених даних тощо. Проте потенціал ШІ завжди обмежений, оскільки дослідник сам повинен визначити критерії оцінювання даних, відчувати контекст дослідження, мати власну наукову позицію, застосовувати власний людський множинний інтелект. А ще берімо до уваги, що ШІ не має репутації, отже не має відповідальності, яка притаманна дослідницькій діяльності. На цих підставах ШІ постане якісним командним гравцем у дослідницькій діяльності і справді прислужиться освітянам сьогодні і в майбутньому.

Література:

1. Лубко Д., Шаров С. (2021). Напрямки використання інтелектуальних систем в освітньому процесі. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. (3), 305–310.
2. Luckin, R. (2019). *Language and AI: What should be done now to ensure learners and teachers benefit* [Lecture]. Better learning conference, Cambridge, UK, July 2–3.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2023). Artificial intelligence in education. Data Ethics. Building Trust: How Digital Technologies can serve humanity, 621–653. <https://doi.org/10.58863/20.500.12424/4276068>
4. Grossmann, I., Feinberg, M., Parker, D. C., Christakis, N. A., Tetlock, P. E., & Cunningham, W. A. (2023). AI and the transformation of social science research. *Science*, 380(6650), 1108–1109. <https://doi.org/10.1126/science.adi1778>